

1.01
Prejeto 5. 4. 2011

UDK 321.7(497.4)"1918/1941"

Jure Gašparič*

Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja

---

IZVLEČEK

Avtor v razpravi obravnava vprašanje kohabitacije, ki ga opredeljuje kot demokratično politično sobivanje z iskanjem temeljnega demokratičnega kompromisa med političnimi subjekti, v pogledih in ravnanjih najmočnejše slovenske politične stranke – Slovenske ljudske stranke. Najprej analizira okoliščine oblikovanja in delovanja političnih strank v habsburškem in slovenskem okviru ter jih teoretsko osmisli. V osrednjem delu članka opredeli »kohabitacijski značaj« SLS, in sicer posebej v avstrijskem obdobju, v parlamentarnem obdobju Kraljevine SHS v dvajsetih letih in posebej v tridesetih letih.

Ključne besede: politične stranke, Slovenska ljudska stranka, demokracija, habsburška monarhija, Kraljevina SHS/Jugoslavija

HONEST OR PRAGMATIC DEMOCRACY? SLOVENIAN PEOPLE'S PARTY AND THE QUESTION OF POLITICAL COHABITATION

ABSTRACT

In the following discussion the author focuses on the issue of cohabitation, which he defines as democratic political coexistence and finding the basic democratic compromise between the political subjects, in the viewpoints and actions of the strongest Slovenian political party, Slovenian People's Party. Initially the author analyses the circumstances of the formation and functioning of political parties in the Habsburg and the Slovenian context, exploring them from the theoretical point of view. In the main part of the article the author defines the »cohabitation character« of the Slovenian People's Party, specifically in the Austrian period, in the parliamentary period of the Kingdom of SHS in the 1920s and in the 1930s.

Key words: political parties, Slovenian People's Party, democracy, Habsburg Monarchy, Kingdom of SHS/Yugoslavia

---

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: jure.gasparic@inz.si

---

Politika množic: okoliščine nastanka, oblikovanja in delovanja političnih strank

---

»Notranja zgodovina sleherne države je povest o poteku medstrankarskih borb v njenem okvirju za doseg one najvišje močanske pozicije, ki je spojena s posestjo vladne oblasti. Ona je povest, kako se iz nepolitičnih mas odtrga plast za plastjo in skuša s političnim načelom, t. j. z načelom čim absolutnejše uveljavitve, ki jo nudi le posest državne oblasti, si izboljšati svoj močanski in s tem svoj gospodarski položaj, doseči relativno najlepše obstojne pogoje. Odtod to skladje in interferenčne zveze med vsakokratno socialno strukturo prebivalstva in pravno-politično obliko države.«¹

Ko je prodorni politični teoretik Albin Ogris v dvajsetih letih 20. stoletja razmišljal o odnosu med politično stranko in državo, je – izhajajoč iz tedaj aktualnega pojmovanja zgodovine, politike in družbe – opozoril na nekaj pomembnih elementov razumevanja zgodovine »strankoslovja«. Po njem se je iz neke amorfne nepolitične množice postopoma ločevala plast za plastjo, se politizirala (kar je bistvo demokracije) in skušala doseči oblast. In te plasti, ki so sovpadale z različnimi socialnimi plastmi, so nato oblikovale politično podobo države. Z drugimi besedami: oblikovale so se politične združbe (stranke), vsaka s sebi specifičnim volilnim telesom in interesom. »Odpadanje plasti« vsekakor ni bil naravni pojav, tudi zgodil se ni hipoma, saj se je »povest« dogajala vso drugo polovico 19. stoletja, od obnove ustavnega življenja dalje. Počasi, a hkrati hitro, saj so se v tretjini stoletja prej nepolitične množice v precejšnji meri spolitizirale in razdelile na politične tabore.

Leta 1861, ko je cesar razpustil ogrski deželni zbor in so okrajni predstojniki na Kranjskem vladi poročali o odzivih prebivalstva, so bila njihova poročila še eno-značna. Razen redkih izobražencev v mestih, ki so discipliniranje »upornih« Madžarov pozdravili, večinsko kmečko prebivalstvo cesarjeve poteze sploh ni komentiralo. »Za stvari, ki nimajo neposrednega učinka, se kmetje ne zanimajo. Vse njihove želje so usmerjene samo v to, da bi čim prej prišlo do znižanja davkov, ki so za njih čisto previsoki.« Temu pritrjujejo tudi podatki o volilni udeležbi. Ta je na občinskih volitvah, ki so jih (prvič po letu 1850) izvedli februarja 1861, bila sicer visoka, toda že na marčevskih deželnozborskih volitvah komaj 30-odstotna. Volitve, ki za razliko od vseh kasnejših sicer niso poznale organiziranega volilnega boja, so odpirale »velika politična vprašanja« (konstruktivna organizacija države, odnos do februarске ustave, vprašanje osebne in verske svobode), a ta kmeta niso veliko zadevala.² V razmerah, ko ni bilo političnih »strank« in je – ob veliki nepismenosti – obstajala skromna komunikacijska mreža, so bile možnosti za politično mobilizacijo prebivalstva skromne.

---

¹ Albin Ogris: Politiche stranke. Ljubljana 1926 (dalje Ogris, Politiche stranke), str. 64–65.

² Janez Cvirn, Jure Gašparič: Politika v živote obyvateľ'ov rakúsko-uhorskej monarchie a jej nástupníckych štátov : predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju Moderné dejiny stredoeurópskeho regiónu a ich vyučovanie v krajinách V4, ki jo je organizirala Univerza iz Bratislave v Šturovom na Slovaškem 20. do 23. septembra 2007. Šturovo 2007, tipkopis.

Toda že na naslednjih volitvah (in vseh drugih) je bila politična mobilizacija prebivalstva na bistveno višjem nivoju. Popuščanje pritiska cenzure, naraščanje števila časnikov, bolj demokratična društvena zakonodaja (1867), ki je omogočala ustanavljanje političnih društev, pa liberalni zakon o pravici do javnih zborovanj (1867), ki je dopuščal relativno neovirano prirejanje množičnih javnih političnih shodov (posledica te zakonodaje je bilo taborsko gibanje), vse to je v politično življenje vnašalo prej neznano dinamiko. A tudi postopna demokratizacija političnega življenja je vse do konca stoletja imela svoje omejitve. Ob preštevilnih vzvodih vlade, da aktivno poseže v politično dogajanje, je bila glavna omejitev nedemokratični volilni sistem (1861), ki je aktivno udeležbo v političnem življenju omogočal le premožni in izobraženi manjšini.³

V senci procesov politične demokratizacije, zlasti volilnega sistema v smeri splošne volilne pravice, je politika postopoma izgubljala svoj elitni značaj. Že znižanje davčnega cenzusa leta 1882 je v »strankah« okrepilo zavest o pomenu politične mobilizacije množic. Ob koncu osemdesetih let se je na nemških območjih Avstrije pojavilo troje velikih političnih gibanj, ki so poskušala mobilizirati široke sloje prebivalstva: socialdemokracija, vsenemci in krščanski socialci. Od volilne reforme leta 1896 brez politične mobilizacije najširših slojev ljudi sploh ni bilo mogoče obstati na političnem prizorišču. Že prve volitve po novem sistemu leta 1897 so jasno pokazale, da so stare »elitne« stranke z ozko socialno bazo (meščanstvo) obsojene na propad. (Na Češkem so se npr. »staročehi« morali umakniti bolj populističnim in radikalnim »mladočehom«.) Ob prvih volitvah na podlagi splošne in enake volilne pravice leta 1907 pa so komentatorji povsod ugotavljali: »Vse je le rdeče in črno.« Na volitvah so slavile tiste stranke, ki so se s svojo komunikacijsko mrežo (društva, časopise, hranilnice, zasebne šole in otroški vrtci) najbolj »zasi-drale« med ljudmi. To pa so bile poleg socialdemokracije predvsem stranke katoliške usmeritve.⁴

Politična mobilizacija množic je tako v določeni meri sledila konceptu, ki so ga nizozemski sociologi poimenovali »stebričenje« (niz. verzuiling, nem. Versäulung, ang. cultural pillarization). Družba se je namreč začela vertikalno deliti na posamezne segmente oz. stebre po nacionalnem ali ideološkem ključu. Vsak steber (bodisi slovenski bodisi katoliški bodisi socialdemokratski ipd.) je imel svoje družbene institucije: svoje medije, politične stranke, izobraževalne institucije in najrazličnejša društva.⁵ V nacionalno homogenih deželah je v boju za »duše ljudi« prevladoval ideološki moment. V »nemških« deželah so se v politični mobilizaciji prebivalstva spopadali socialdemokrati, krščanski socialci (Lueger) in radikalni vsenemci (Schönerer), ki so v politiko vnašali tudi metode neposredne akcije. Med slovenskimi

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Val R. Lorwin: *Segmented Pluralism. Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies*, *Comparative Politics*, št. 2, 1971, str. 141–143 (published by Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, www.jstor.org/stable/421297, pridobljeno 12. 1. 2011).

deželami pa je bil ideološki spopad najbolj značilen za osrednjo slovensko deželo Kranjsko, kjer sta se na nož spopadali liberalna Narodno napredna stranka in katoliško usmerjena Katoliška narodna oz. Slovenska ljudska stranka. Nekoliko kasneje se jima je pridružil še tretji tradicionalni idejno-politični tabor – socialdemokracija.

V nacionalno mešanih deželah, kjer sta se za prevlado spopadali dve nacionalni skupini, je bil pri politični mobilizaciji prebivalstva v ospredju nacionalni moment. Že v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja, ko je na nivoju vsakdanjega življenja še vedno obstajala določena nacionalna koeksistenca, se je npr. na Češkem, (Spodnjem) Štajerskem, Koroškem itd. politično življenje (ne le pri volitvah) odvijalo v znaku nacionalističnih gesel. Od nastopa vlade grofa Eduarda Taaffeja (1879), ki je bila nekoliko bolj naklonjena Slovanom, je nacionalistična retorika v politični mobilizaciji prebivalstva povsem prevladala. Ob koncu 19. stoletja je bilo na »kriznih žariščih« politično, a tudi vsakdanje življenje nacionalno povsem razdeljeno. »Občevanje med Nemci in Slovenci je bilo popolnoma izključeno. Vsak Nемеc in vsak Slovenec, ki je poskušal pokukati v družbo nacionalnih nasprotnikov, je bil takoj označen za izdajalca. Noben Nемеc ni nikoli vstopil na plesišče ali v gostilno, kjer so se zbirali Slovenci – in obratno« (Fritz Zangger). Sprte strani, ki so povsod prisegale na gesla »Svoji k svojim«, so se spustile v brezkompromisen boj za »dušo« vsakega človeka.⁶

Ključni politični akterji so dosledno sledili strategiji stebričenja. Nič drugače ni bilo tudi kasneje, po letu 1918, ko pride do povsod opevane »osvoboditve« malih srednjeevropskih narodov. Z razpadom dvojne monarhije in vzpostavitvijo nasledstvenih držav, utemeljenih na nacionalnem oz. nacionalno-integralističnem načelu, se je za nenemške in nemadžarske narode sicer marsikaj spremenilo, toda državljan volivec je še zmerom bil uklešččen med zahteve in pričakovanja države in v večini nepomirljivih političnih strank. Stebričenje se je najbolj izrazito uveljavilo v prvi avstrijski republiki, kjer se je v dvajsetih letih odvijala »hladna državljanska vojna«. Temeljne poteze takšnega političnega prostora, kakršen se je izoblikoval v Avstriji, je nazorno orisal Hagen Schultze z besedami: »Die Gesinnung, die Philosophie, das Programm – das ist es, was die Menschen zu Parteianhänger macht, nicht der Appell an wirtschaftliche oder gesellschaftliche Interessen... Und weil jede Partei glaubt, 'das Wohl des ganzen' zu verfechten, kann sie nicht einsehen, weshalb andere Parteien neben ihr ein Existenzrecht haben sollten. Zwischen den Parteien herrscht /.../ Sprachlosigkeit, /.../ wo common sense oder der Bezug auf gemeinsame, übergeordnete Werte gefordert ist, dort herrscht der ideologisch aufgeladene Kampf aller gegen alle.«⁷

⁶ Janez Cvirn, Jure Gašparič: Politika v živote obyvateľov rakúsko-uhorskej monarchie a jej nástupníckych štátov : predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju Moderné dejiny stredo-európskeho regiónu a ich vyučovanie v krajinách V4, ki jo je organizirala Univerza iz Bratislave v Šturovem na Slovaškem 20. do 23. septembra 2007. Šturovo 2007, tipkopis.

⁷ Alfred Ableitinger: Die politischen Parteien zwischen ideologischen Anspruch und politischer Realität. V: Christliche Demokratie, 1984, št. 1, str. 7.

Posamični stebri, katerih srce so vsekakor bile politične stranke, so po eni strani vendarle opravljali pomembno družbeno vlogo na njeni poti v moderno, v procesu politične in socialno-gospodarske modernizacije. Med seboj so pod okrilje ene velike ideje povezali različne plasti in strukture prebivalstva. Toda po drugi strani so bili ti stebri na Slovenskem, zlasti steber katoliške politične stranke, v veliki meri izključujoči. Četudi je bil temeljni namen stranke – po Albinu Ogrisu – neizprosni boj za oblast, »borba za popolni monopol ali vsaj delno posest vladne oblasti«,⁸ moramo vendarle ugotoviti, da je urejeno politično življenje v urejenih demokracijah zahtevalo tudi sklepanje demokratičnega kompromisa. Ideja klasičnega liberalnega parlamentarizma, ki je z westminstrskih hodnikov prodirala na celino, je bila razumljena kot »government by discussion«.⁹ Znotraj družbe je tvornejši common sense, učinkoviteje je iskati najmanjši skupni imenovalec, kot voditi ideološki boj vseh proti vsem. Ne nazadnje je bila nezmožnost iskanja temeljnega demokratičnega kompromisa za rajnko Avstro-Ogrsko usodna.

SLS in vprašanje kohabitacije do leta 1918

V začetku osemdesetih let 19. stoletja je večina slovenskih politikov prisegala na slogo – politični koncept skupnega slovenskega nastopa, ki se zaradi narodnega interesa ni oziral na vzhajajoča politično-nazorska razhajanja. Seveda so bile slogaške vrste najbolj strnjene v tistih deželah, kjer je bilo slovenstvo najbolj izpostavljeno in kjer je posledično bila največja nevarnost, da bi namesto slovenskega kandidata na volitvah prodrli nemški ali italijanski. Tako je bila slovenska politika na Koroškem, v Istri in Trstu najbolj enotna, nekoliko manj na Štajerskem, na Kranjskem in Goriškem pa je najpogosteje prihajalo do razdorov.¹⁰ Porok enotnosti je torej bila »zunanja nevarnost«, hkrati pa si je zanjo prizadeval ljubljanski knezoškof Janez Zlatoust Pogačar, ki je nasprotoval političnemu udejstvovanju duhovščine in oblikovanju samostojne katoliške stranke. Toda proces je bil neustavljiv in v letu 1884, ko je Pogačar umrl, je dobil še dodaten zagon. Le teden po njegovi smrti je s svojim pisanjem za katoliški list Slovenec začel biti nazorski boj goriški bogoslovni profesor

---

⁸ Ogris, *Politične stranke*, str. 63. Po mnenju Maxa Webra so politične stranke »svobodno dostopne podružabivte (Vergesellschaftungen), ki imajo namen, pridobiti v okvirju kakšne skupine svojim voditeljem moč, svojim aktivnim članom pa obenem s tem (idealne ali materialne) šanse, da izvedejo stvarne svoje cilje (ali dosežejo osebne koristi ali oboje)«. – Prav tam, str. 42.

⁹ Klasični liberalni parlamentarizem 19. stoletja je v dvajsetem stoletju nato doživel močne transformacije in po mnenju nekaterih vplivnih teoretikov prve polovice 20. stoletja – zlasti nemškega desno usmerjenega političnega misleca Carla Schmitta – postal »prazna formalnost«, – Bill Scheuerman: *Is Parliamentarism in Crisis? A Response to Carl Schmitt*, *Theory and Society*, št. 1, 1995, str. 135–158 (www.jstor.org/stable/657922), Published by Springer, pridobljeno 11. 1. 2011).

¹⁰ Andrej Pančur: *Nastanek političnih strank*. V: *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848–1992*, Ljubljana 2005 (dalje Pančur, *Nastanek političnih strank, SNZ*), str. 31.

Anton Mahnič.¹¹ Nastopil je z radikalno kritiko nekatoliških načel in idej ter spodbujanjem pokristjanjenja družbe na vseh ravneh zastopal svoje stališče ali-ali. Za družbo krščanskih načel brez kompromisov. Mahnič se je boril »neustrašeno in stanovitno z liberalizmom v vedi in umetnosti, v politiki in življenju« ter dal temu boju »oster značaj, razkavo obliko.«¹²

Konkretizacija Mahničevih tez je dosegla množični učinek na prvem slovenskem katoliškem shodu zadnje dni avgusta 1892. S to verskopolitično manifestacijo, kateri so sledile še štiri (v letih 1900, 1906, 1913 in 1923),¹³ »/.../ je bil položen temelj in ustvarjane so bile jasne smernice vsemu nadaljnjemu katoliškemu gibanju na Slovenskem.«¹⁴ Vse od tedaj so bili duhovi trajno ločeni. Ob tem velja poudariti, da je razkol temeljil v idejni podlagi, v Mahničevem konceptu katoliške družbe, znotraj politične prakse so bila dojemanja sprva precej bolj prožna, veliko govornikov na prvih dveh shodih je problematiziralo morebitno prevlado enih interesov nad drugimi, toda na shodih končno niso sprejeli nobenih sklepov, ki bi bili usmerjeni v iskanje demokratične kohabitacije, v iskanje kompromisa.¹⁵

Organizacijsko-politični razvoj je neposredno sovpadal z idejnim zorenjem. Tako je na Kranjskem pogreb sloge pokazalo leta 1890 ustanovljeno Katoliško politično društvo,¹⁶ kateremu so po I. slovenskem katoliškem shodu 1892 sledila še številna okrajna Katoliška politična društva.¹⁷ Katoliški politični tabor je začel načrtno zasedati politični prostor in na tem širokem temelju se je končno oblikovala Katoliška narodna stranka (leta 1905 preimenovana v Slovensko ljudsko stranko).

Strankarsko življenje na Kranjskem se je poslej vse bolj utrjevalo. Leta 1894 se je oblikovala tudi liberalna stranka, dolgo časa prvi simboličen nasprotnik katoliške, vse dokler ji ni vodilne vloge nasprotnika prevzel komunistični tabor. Obstoje dveh slovenskih političnih strank je postal gotovo dejstvo in v taki politični klimi sta oba novonastala politična pola pričakala svojo »prvo veliko bitko« – deželnozborske volitve novembra 1895.¹⁸ Izid novembrskih volitev 1895 je pokazal značaj obeh strank, ki ju je odločilno opredeljeval tudi v naslednjih letih. Katoliška narodna stranka je osvojila vseh 16 kmečkih mandatov, liberalci pa vseh 7 mestnih in oba mandata trgovsko-obrtne zbornice.¹⁹ Na Goriškem je do dokončne ločitve prišlo leta 1899, v nacionalno ogroženih pokrajinah, predvsem na Koroškem in v Trstu,

¹¹ Fran Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928 (dalje Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja), str. 36–37.

¹² Dragotin Lončar: Politično življenje Slovencev (Od 4. januarja 1797, do 6. januarja 1919. leta). Ljubljana 1921 (dalje Lončar, Politično življenje), str. 60.

¹³ O prvem in drugem shodu, Stane Granda: I. in II. slovenski katoliški shod. V: Missiev simpozij v Rimu, Celje 1988 (dalje Granda, I. in II. katoliški shod), str. 95–109.

¹⁴ Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja, str. 46.

¹⁵ Granda, I. in II. katoliški shod, str. 95–109.

¹⁶ Jure Gašparič: Katoliško politično društvo. V: Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899, Ljubljana 2003 (dalje Kronika XIX/3), str. 139–141.

¹⁷ Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja, str. 42–43, 101–102.

¹⁸ Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem 1861–1918. Ljubljana 1965, str. 265.

¹⁹ Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja, str. 63.

pa se je sloga ohranjala še naprej – na Koroškem bolj katoliško in v Trstu bolj liberalno obarvana. Tudi na Štajerskem je politično ozračje ostajalo v znamenju sloge vse do dvajsetega stoletja.²⁰

Slovensko katoliško gibanje je črpalo svojo silno moč predvsem iz dveh prepletajočih se dejavnikov: iz učinkovitega gospodarsko-socialnega programa,²¹ prek katerega je pridobivalo večinsko kmečko prebivalstvo, in iz svojega široko razvejenega in prav vse kraje ter pore življenja segajočega organizacijskega dela. Iz svojega »stebra«. Skozi najrazličnejša društva, ki so se začela razvijati zlasti po prvem slovenskem katoliškem shodu leta 1892, je katoliški tabor množično pritegoval volivce. Na Kranjskem so si s svojim zavzemanjem za široke ljudske množice kmetov in delavcev velik vpliv znotraj stranke kmalu zagotovili krščanski socialci. Pod taktirko Janeza Evangelista Kreka so uspeli v svoje organizacije vključiti enako število delavcev²² kot leta 1896 ustanovljena posebna delavska stranka Jugoslovanska socialno demokratična stranka (JSDS). Socialdemokracija je tako bila potisnjena v ozadje, liberalni tabor pa je branil svoje okope v mestih in trgih. Politiki SLS so tako lahko nastopali samozavestno in odločno, zaveznitva v domačem okolju so postajala odveč.²³ S širitvijo volilne pravice v stari Avstriji, zlasti z uvedbo splošne in enake volilne pravice v letih 1906/1907, je katoliški tabor svoj vpliv nato brez težav prelil v politični kapital.

Prvi zgodovinar katoliškega gibanja Fran Erjavec je nadvse neposredno imenoval obdobje po uveljavitvi splošne volilne pravice Zmaga katoliškega gibanja. V političnem smislu mu lahko pritrldimo, saj je SLS osvojila kar 18 (od vseh) slovenskih mandatov. Tudi na Kranjskem so se predvidevanja uresničila; liberalcem je pripadel en sam mandat, 10 so jih osvojili kandidati SLS.²⁴ Pa še ob ta edini kranjski liberalni mandat se je (na valovih očitnega zmagoslavja) načelnik SLS Šušteršič obregnil z besedami: »S Hribarjevo volitvijo si Ljubljana le škoduje, ker vzame edino merodajni Slovenski Ljudski Stranki pravico in dolžnost, biti oficijelna zastopnica interesov ljubljanskega mesta in vseh slojev ljubljanskega prebivalstva!«²⁵ Leto po državnozbornski volilni reformi je sledila še deželnozborna vo-

²⁰ Pančur, Nastanek političnih strank, SNZ, str. 32–33.

²¹ Granda, I. in II. slovenski katoliški shod, str. 95–109.

²² Kot osrednja organizacija vseh krščanskosocialnih nepolitičnih društev je 14. 11. 1897 nastala Slovenska krščansko socialna delavska zveza, ki je pred prvo svetovno vojno združevala več kot 450 društev s 43.000 člani. – Jure Gašparič: Slovenska krščansko socialna delavska zveza. V: Kronika XIX/3, str. 284.

²³ Walter Lukan: Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja. V: Missiev simpozij, str. 117; Janko Pleterski: Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925 : pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana 1998 (dalje Pleterski, Šušteršič), str. 50–63.

²⁴ Lončar, Politično življenje, str. 75.

²⁵ Slovenec, 18. 5. 1907, Dr. Šušteršič o ljubljanski volitvi. – Za državnozbornskega poslanca je bil tedaj izvoljen prvak NNS in ljubljanski župan Ivan Hribar. Na Štajerskem je pet mandatov (od skupno sedmih) osvojila Slovenska kmečka zveza, na Goriškem sta prodrli kandidata društva Sloga (tretji mandat je pripadel liberalcem), na Koroškem in v Trstu pa kandidata, voljena na skupnem narodnem programu.

lilna reforma na Kranjskem in liberalci so bili izrinjeni tudi iz domačega kranjskega političnega življenja.²⁶ Katoliški časnik *Domoljub* je zapisal, da jih je ostalo le »za mušter«, vendar je bilo za SLS še to preveč.²⁷

Ostrina v politični retoriki katoliškega tabora, ki tedaj sicer ni bila nikakor nevsakdanja, nasprotno, za potrebe uresničevanja volilnega rezultata je bila povsem legitimna, se je vendarle napajala v načelnem nepomirljivem izhodišču. Nasprotnikov je za »mušter«, a bolje bi bilo, če jih sploh ne bi bilo. Takšno stališče pa ni več le politično taktično orožje, marveč misel, ki razjeda temelje demokratične ureditve. V demokratični družbi je namreč pojem stranke »correlativum«. »Jedni strani mora odgovarjati vsaj še jedna; partija, party, partito, Partei etc. = pars.« Stranka brez nasprotne je torej »logičen nonsens«,²⁸ s čimer pa SLS ni soglašala. Kakor je pikro ocenil Ivan Cankar v svojem tržaškem predavanju *Očiščenje in pomlajenje* 20. aprila 1918: »/.../ kar je stranka mislila, hotela in zahtevala, to je mislil, hotel in zahteval slovenski narod – tako se jim je zdelo namreč na takoimenovanih merodajnih mestih.«²⁹ In tako je tudi SLS hotela. Strah pred premočno SLS je posledično slovenske liberalce nenehno silil v iskanje različnih zavezništev;³⁰ po nastanku Kraljevine SHS so le-ti tudi zato našli svoje mesto v centralistično-unitarističnem taboru.³¹ Na iskreno politično kohabitacijo do začetka svetovne vojne tako nihče ni bil pripravljen, za SLS so bili potencialni sogovorniki odveč.

SLS in vprašanje kohabitacije v dvajsetih letih

V času, ko je bila habsburška monarhija v zadnjih vzdihljajih (kar je še malo prej malokdo vedel, na Slovenskem pa tega sploh nihče skoraj do konca ni verjel) in ko je bilo zaradi svetovne vojne demokratično politično življenje dolgo prekinjeno, je prvič prišlo do pomembnega poenotenja temeljnih političnih stališč o skupnem dobru, v ospredju se je znašel pozabljeni common sense. SLS, ki je se je z združitvijo katoliških političnih organizacij iz Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške in Istre leta 1909 preimenovala v Vseslovensko ljudsko stranko (VLS), je bila namreč ključna pobudnica in oblikovalka majniške deklaracije. Omenjeni dokument,

²⁶ Pleterski, Ivan Šušteršič, str. 184.

²⁷ *Domoljub*, 18. 12. 1913, *Ena sama stranka*.

²⁸ Ogris, *politične stranke*, str. 38–39.

²⁹ Ivan Cankar: *Očiščenje in pomlajenje*. Ljubljana 1976, str. 124. Prim. opombe na str. 196–197.

³⁰ Leta 1895 so tako sklenili sporazum s kranjskimi Nemci. Zveza med slovenskimi liberalci in Nemci je nato trajala vse do začetka leta 1905. – Dragan Matić: *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana 2002, str. 301–309.

³¹ Jurij Perovšek: *Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora 1918–1929*. Ljubljana 1996 (dalje Perovšek, *Liberalizem*), str. 112–115, 275. Vasilij Melik poudarja, da je bil liberalni tabor najmočnejši v obdobju sloge; po oblikovanju Narodne stranke na Kranjskem se je namreč začel »proces razpadanja« liberalnega pola, ki je nato trajal vse do druge svetovne vojne. – Vasilij Melik: *Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1982, št. 1–2, str. 21.

prebran v državnem zboru 30. maja 1917, pod katerega so se sicer podpisali vsi južnoslovanski poslanci državnega zbora, je predvideval »zedinjenje« slovenskih, hrvaških in srbskih ozemelj monarhije pod žezlom dinastije v »samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju«. ³² Torej: pod geslom demokracije, svobode in (tedaj vsekakor razumljivo) »večne« monarhije so vsi politični predstavniki vseh »Ogrisovih« plasti, vseh stebrov, zahtevali svoje državno telo. Zahteva je bila udejanjena tudi v politični praksi, v konsenzu je začela nastajati nova država (Država SHS), ki je končno »pretrgala« vezi s francjožefovsko monarhijo. ³³ Zaradi raznoterih, predvsem mednarodnih dejavnikov se je Država SHS 1. decembra združila s Kraljevino Srbijo in Kraljevino Črno goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevino SHS). ³⁴

Slovenski politični prostor je po vstopu v novo državo ostajal razdeljen na tri tradicionalne idejnopolitične tabore – katoliškega, liberalnega in socialističnega. Medtem ko je politično dinamiko znotraj drugih dveh taborov karakteriziralo za prvo Jugoslavijo tako značilno cepljenje in vnovično povezovanje različnih strank, je katoliški tabor ostajal enoten. V njem je še naprej prevladovala VLS (kasneje je spet prevzela ime SLS). Ob ohranjanju obstoječe delitve slovenske politike na troje idejnopolitičnih taborov pa sta se v odnosu do nacionalnega vprašanja in položaja Slovenije v Kraljevini SHS oblikovala dva nova in nasprotujoča si politična bloka – avtonomistično-federalistični in unitaristično-centralistični. Medtem ko se je za drugega opredelila večina liberalnega tabora, ³⁵ se je SLS postavila na branike avtonomistično-federalističnega bloka. Upošteva dejstvo, da sta v beograjski državni politiki prevladovali centralistično usmerjeni srbska Narodna radikalna stranka in Jugoslovanska demokratska stranka, je torej bila avtonomistična SLS v nič kaj zavidanja vrednem položaju. Strankino vodstvo se je namreč zelo dobro zavedalo pomena, da je stranka del vlade, saj naj bi kot relativno majhna politična sila v prvi Jugoslaviji le tako lahko sokrojila državno politiko in laže ohranjala položaje na terenu, doma v Sloveniji. V Beogradu se je tako pogosto spogledovala s centralističnimi silami. ³⁶

Nazorsko oblikovanje stranke in njeni temeljni pogledi na vprašanja sobivanja v političnem prostoru so tudi po letu 1918 še zmerom temeljili na Mahničevem

³² Momčilo Zečević: Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929. Maribor 1986 (dalje Zečević, Na zgodovinski prelomnici), str. 45.

³³ Kot osrednji politični organ je bil oblikovan Narodni svet, ki je združeval vse poglavitne politične stranke in opcije.

³⁴ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998 (dalje Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918), str. 15, 29–30, 52.

³⁵ O okoliščinah, vzrokih in argumentaciji liberalnega opredeljevanja, Perovšek, Liberalizem, str. 252–254; isti, Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005, str. 166–170.

³⁶ Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo : diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana 2007 (dalje Gašparič, Pod kraljevo diktaturo), str. 37.

konceptu katoliške obnove in totalnega krščanstva, še naprej so se napajali v idejni krajini 19. stoletja. Vzgoja in pouk v šolah bi tako morala biti utemeljena v katoliški veri, obvezen verouk bi lahko poučevali le pooblaščen duhovniki, udeleževanje v političnem življenju naj bi bila dolžnost vsakega katoličana. Mahničeva pot je bila za slovenski politični katolicizem tudi edina prava pot, saj je druge idejnopolitične nazore ostro odklanjal. Ob večnem nasprotniku še iz časov avstro-ogrske monarhije liberalizmu je negativno sodil tudi o njegovem »idejnem otroku« komunizmu. Tega je povsem izenačeval s fašizmom in nacizmom, saj naj bi vsi ustvarjali »mehaničnega kolektivističnega človeka« in nasprotovali temeljem krščanstva. V nacizmu je videl »povratak v primitivno barbarstvo«, v fašizmu »najbrezobzirnejšo tiranijo«, v starih svetovnonazornskih nasprotnikih liberalcih pa ljudi, ki so se »v našem narodu /.../ ponesrečili«. ³⁷ A najnevarnejši med vsemi je gotovo bil komunizem, označen za »edino resnega nasprotnika« že leta 1920. ³⁸ Primat med katolicizmom »sovražnimi« nazori je v očeh SLS ohranjal ves medvojni čas. Leta 1936 je bil celo razglašen za »edinega«, ki se poleg katolicizma »bije za bodočnost«. Kajti, »samo dvoje je danes: ali bo naša prihodnost katoliška ali pa bo komunistična, JNS-arska /torej liberalna/ gotovo ne bo«. ³⁹ S komunisti ni SLS nikdar iskala skupnih točk, z njimi se ni nikdar pogovarjala.

Nepomirljiva stališča so se kazala tudi v politični praksi, zlasti v ostri in obsojajoči politični retoriki in v številnih sporih idejno-političnega značaja, kakor denimo ob ustavni debati v Ustavodajni skupščini, ko so poslanci razpravljali o t. i. kanzelparagrafu – členu ustave, ki je prepovedoval zlorabo duhovniških nalog v strankarsko politične namene. Kako je o morebitnih posledicah sprejetja člena za svoj politični položaj v Sloveniji sodila SLS, je bržkone jasno. Predlog so zato najbolj vneto podpirali slovenski liberalci, SLS pa najostreje zavračala. Določilo je bilo nato kljub odporu slovenske katoliške politike sprejeto v ustavo.

»Doma«, v odnosu do domačih nasprotnikov, je bila torej SLS ostra in »razkava« in je polnila časopisne stolpce z najsočnejšimi retoričnimi akrobacijami. Povsem drugače kot v Beogradu, v vsedržavnem okviru. Tam bi domačo ostrino iskali zaman. V beograjski čaršiji je bila SLS – kakor smo že poudarili – povsem drugačna stranka, stranka dialoga in iskalec kompromisa, stranka, predana »pragmatični kohabitaciji«. Po volitvah leta 1923 je tako s svojimi političnimi partnerji iz

³⁷ Jurij Perovšek: Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med svetovnim vojnama (1918–1941). V: Zgodovinski časopis, 1997, št. 4 (dalje Perovšek, Slovensko meščanstvo), str. 541–547.

³⁸ Komunisti so tudi sicer bili tisti politični dejavnik, ki je združeval vse druge meščanske stranke. Sploh prvi zakon, sprejet v Narodni skupščini, je tako bil Zakon o zaščiti države pred komunističnim gibanjem. Povod zanj je bil t. i. vidovdanski atentat na ministra Draškovića. Trdimo lahko, da je bil zakon gladko sprejet, celo z delom glasov iz opozicije, pa čeprav je – kljub konkretnemu povodu – njegova argumentacija temeljila na izmišljenih podatkih in posplošenih ocenah. Celotna stranka je bila razglašena za »teroristično in anarhistično organizacijo«, ki naj bi pripravljala atentat na »vlado, Narodno skupščino in nekatere pomembne osebnosti.« – Branislav Gligoričević: Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929). Beograd 1979, str. 116.

³⁹ Perovšek, Slovensko meščanstvo, str. 541.

federalističnega bloka pristopila k sicer povsem legitimnim pogajanjem z najmočnejšo srbsko stranko NRS. Na koncu so se sporazumeli o nekakšnem politično-interesnem sodelovanju in sklenili sprva tajni sporazum, imenovan Markov protokol. Ta je predvideval, da naj bi vse stranke bloka podprle oblikovanje homogene radikalne vlade, v zameno za to pa dobile določene koncesije. SLS je, denimo, med drugim dosegla, da bi v prihodnje imenovali kraljevega namestnika v Ljubljani samo sporazumno s SLS, prav tako pa naj bi spet sporazumno s SLS zamenjali vse neobjektivne uradnike pokrajinske uprave, razpustili teroristično organizacijo Orjuno in odobrili posebne kredite univerzi in šolam.⁴⁰ NRS je nato sestavila svojo homogeno vlado, a hkrati »pozabila« na določbe Markovega protokola. Zdi se, da je ravnala v nasprotju s standardi parlamentarne demokracije, toda v nasprotju z njimi so ravnale tudi stranke bloka, tudi SLS. Sporazumevale so se tajno, niso sestavljale koalicije, vlado so prepustile NRS zaradi svojih drobnih pragmatičnih koristi.

Kravja politična kupčija tedaj stranki ni obrodila sadov, nedvomno uspešnejša je bila štiri leta pozneje, ko je vnovič iskala (in našla) dogovor z NRS. SLS je po zmagi na volitvah v oblastne skupščine⁴¹ stopila v radikalno vlado Nikole Uzunovića (t. i. šesto Uzunovićevo vlado) in v zameno za to zahtevala dodatne koncesije glede oblastnih samouprav, ki bi ji omogočale utrditev dominantnega vpliva. Odločila se je za politiko sodelovanja s srbskimi hegemonističnimi silami in z njimi sklenila politični sporazum, imenovan »pakt prijateljstva« oz. Blejski sporazum. V njem se je SLS zavezala, da bo po volitvah vstopila v novo Vukićevićevo vlado pod pogoji vidovdanske ureditve, v zameno pa je zahtevala novelizacijo zakona o oblastnih samoupravah v smislu širitve njihovih pristojnosti. Blejski sporazum moremo brez zadržkov šteti za prelomno dejanje v politiki SLS. Z opustitvijo ostre avtonomistične linije, kateri je sledila vse od ustanovitve prve jugoslovanske države, je odstopila od svojih načel in gesel, s katerimi je od leta 1920 privabljala volivce. Preprost politični račun ji je pokazal, da je glede na politični položaj v državi očitno bolje biti v vladi.⁴²

SLS in vprašanje kohabitacije v tridesetih letih

Tudi v tridesetih leti, po uveljavitvi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, ki je pomenila temeljito cezuro v političnem življenju države, je katoliški tabor še naprej ostajal najmočnejši in najcelovitejši slovenski politični tabor. Takoj po šestem januarju 1929 je šef stranke Anton Korošec vstopil v novo vlado diktature. Kljub dejstvu, da je stranka zagovarjala avtonomistično stališče, je v kočljivem po-

---

⁴⁰ Gašparič, Pod kraljevo diktaturo, str. 43–44.

⁴¹ O delovanju oblastnih samouprav v mariborski in ljubljanski oblasti, Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1912–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udeležanje parlamentarizma. Ljubljana 2000.

⁴² Gašparič, Pod kraljevo diktaturo, str. 46–49.

litičnem trenutku znova prevladalo pragmatično-oportunistično stališče. V negotovi prihodnosti je seveda bilo za (sicer ukinjeno, a še zmerom delujočo) SLS udobneje sedeti v vladi, udobneje je bilo »pragmatično kohabitirati«. Toda vztrajanje v vladi, ki je dosledno sledila razglašani unitaristično-centralistična liniji, je tako pri Korošču kot v Sloveniji sprožalo neprijetne pomisleke. Ti so končno botrovali odhodu nekdanje SLS iz vlade in njeni vrnitvi k odločnemu avtonomističnemu programu. Prehod od pragmatizma k starim načelom je bivša stranka jasno izrazila v odmevnem programu, v t. i. Ljubljanskih punktacijah, izdanih na silvestrovo leta 1932.⁴³

Ostro avtonomistično stališče formalno prepovedane SLS, izraženo v punktacijah, je kmalu terjalo svoj davek. Za nekdanjo stranko so se začeli še težji in napornejši opozicijski časi, del vodstva – vključno z Antonom Koroščem – je bil celo konfiniran v daljne kraje države. Zgodil se je obračun s slovensko opozicijo, ki pa v tedanji zapleteni jugoslovanski notranjepolitični stvarnosti ni pomenil nič določnejšega. Bivša SLS je še naprej obstajala kot trdna politična grupacija, njen nesporni šef Korošec pa je kljub konfinaciji negoval stike s številnimi vplivnimi politiki in redno občeval tudi s kraljem. V številnih zakulisnih pogovorih so se vrstile politične kalkulacije in kombinacije, ki so končno pripeljale na oblast novo vsedrjavno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), katere del je (ob nekdanji srbski Narodni radikalni stranki (NRS) in bosanski Jugoslovanski muslimanski organizaciji) bila tudi prepovedana SLS. Korošec je torej kljub konfinaciji iskal politični kompromis s kraljem in z beograjskimi političnimi skupinami, ga dosegel in doma prevzel oblast. Politično življenje v Dravski banovini je tako znova postalo primat nekdanje SLS in njeno vodstvo se je nemudoma lotilo sistematičnega prevzema oblasti.⁴⁴

Slovenija je leta 1935 postala izključna domena Koroščevih tovarišev. Nova politična organizacija se je izvajala »preko obnovljenih političnih edinic bivše SLS«⁴⁵ in pod njenim nadzorom, pomembne funkcije so zasedali le njeni ljudje. Na pogovore in delitev oblasti s svojimi sicer maloštevilnimi, a vendar uradnimi »koalicijskimi« partnerji, slovenskimi radikali, njeno vodstvo ni bilo pripravljeno. Člani bivše NRS iz Slovenije so ostali praznih rok. V svojem razočaranju so o tem obširno pisali novemu ministrskemu predsedniku Milanu Stojadinoviću in poudarjali, da »člani S.L.S. z vseh nivojev ustvarjajo s svojim obnašanjem in govori pri članih naše stranke vtis, da je Gl. odbor rad. stranke v Beogradu, oz. vlada, dala celo Slovenijo skupaj z njenimi člani radikalne stranke v eksploatacijo S.L.S.«⁴⁶ Kljub stalnim posegom v Beogradu pa je položaj v Dravski banovini ostal nespremenjen. Predsednik vlade tedaj ni imel tiste politične moči, ki bi mu omogočila poseg v

⁴³ Prav tam, str. 97–103, 164–178.

⁴⁴ Prav tam, str. 97–103, 178–180, 212–224, 263–269.

⁴⁵ Jutro, 7. 8. 1935, Okrog Radikalne zajednice.

⁴⁶ Arhiv Jugoslavije, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 13/84, pismo Ravnika Stojadinoviću z dne 24. 9. 1935.

slovenske razmere. Za ohranitev svojega lastnega položaja je nujno potreboval sodelovanje Antona Korošca, zaradi česar se je pač moral sprijazniti z njegovim političnim monopolum v Dravski banovini.⁴⁷

SLS je leta 1935 dosegla to, za kar si je prej krčevito prizadevala in kar je slikovito opisal hrvaški politik Juraj Šutej: »Korošec bi bil gospodar v Sloveniji, v Beogradu pa trajno v vladi, kjer bi molzel svoj del skupne krave, ki se imenuje država. Torej vso 'deželo' in nekaj procentov 'države' /.../.«⁴⁸ Začela je udejanjati tisto politiko, ki jo je napredna opozicija označila kot »politiko gospodarskega izkoriščanja Slovenije.«⁴⁹ Edvard Kocbek, krščanski socialist, križar, ki se je s »klerikalizmom« ostro in odločno razšel, je v nosilcih oblasti posledično videl tip »duhovnega meščana«. »Tako duhovno meščanstvo namreč ni le vezanje verske in posvetne oblasti, tudi ni le izrabljanje najrazličnejših sredstev v dosego socialnega učinka, ampak je metafizično hlepenje po moči in oblasti. Duhovni meščan je torej zato negativnejši od liberalnega meščana, ker v sebi spretno združuje meščanstvo in metafizično strast, zato tip duhovnega meščana ni naraven, ampak demoničen tip.«⁵⁰

Nepomirljiva politika SLS je poleg svojih očitnih »zunanjih« značilnosti v tridesetih letih tako imela tudi svoj »notranji« izraz. Katoliški politični tabor je namreč tedaj deloma podlegel razkrajanju. Že v prvi polovici tridesetih let je prišlo do spora s skupino krščanskih socialistov. Jedro konflikta je bilo v krščansko-socialističnih marksističnih pogledih na socialno-politična vprašanja, saj so slednji v verskih in moralnih vprašanjih sicer pristajali na katoliška načela, v političnih pa so v ospredje postavili teorijo razrednega boja. Nasprotja so se posebej zaostriala po objavi papeške okrožnice *Quadragesimo anno* 15. maja 1931. Z njo je tedanji papež po štiridesetih letih od okrožnice *Rerum novarum* postavil nove smernice družbenega nauka Cerkve. V času širše gospodarske in družbene krize se je zavzel za korporativno stanovsko idejo. Krščanski socialisti dokumenta razumljivo niso mogli vzeti za svojega, čeprav je vodstvo nekdanje SLS od njih zahtevalo prav to. Priznavali so ga le v versko-moralnih načelih, v socialno-političnih pa ne,⁵¹ česar vrh SLS ni dopuščal. Korošec in njegov krog v svojih prizadevanjih za prevlado v političnih in ideoloških izhodiščih katoliškega gibanja očitno ni bil pripravljen na politične odpustke, ki jih je bil vajen in pripravljen nuditi pri vsakokratnem dogovarjanju in sodelovanju z beograjskimi političnimi krogi. Prevlada na domačem terenu tako v odnosu do zunanjih kot do notranjih političnih nasprotnikov zanje ni mogla biti predmet razprave. Pri tem so bili enako nepomirljivi do slovenskih liberalcev in do krščanskih socialistov.

⁴⁷ Gašparič, *Pod kraljevo diktaturo*, str. 269–273.

⁴⁸ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiv dr. Ante Trumbića, A. Š. 135, Lične bilješke 1935, beležka o pogovoru s Šutejem dne 15. 7. 1935.

⁴⁹ Slovenska politika, 23. 11. 1939, Notranja politika.

⁵⁰ Edvard Kocbek: *Odločiti se je treba*. V: *Dejanje*, 1940, št. 9, str. 333.

⁵¹ Janko Prunk: *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana 1977, str. 106–110.

Dogajanje sredi leta 1932 je tako še enkrat pomembno vplivalo na razvoj nekdanje SLS. Poleg tega da se je navzven izrazila kot ostra, nasilna in vplivna opozicija neizprosному vladnemu režimu, se je znotraj lastnega političnega gibanja dokončno razšla s krščanskimi socialisti. Razkol sicer ni odločujoče zmanjšal njenega vpliva na terenu, je pa opozoril na smer idejnega razvoja bivše SLS. Ideološka podstat nekdanje stranke je pristala v naročju trde in reakcionarne katoliške desnice. Ta se je v svojih pogledih na družbo tedaj sicer razlikovala od fašizma, a se mu hkrati tudi približevala.⁵² Že leta 1930 je Slovenec uvodnik tako priobčil, da je korporacijski sistem v Italiji kljub nekaterim slabostim »/.../ vsekakor vpoštevanja vreden in ima svoje pozitivne strani /.../«. Slovenec je bil pri tem najbolj navdušen nad dejstvom, »da se po tem korporacijskem sistemu čuti najbolj prizadetega marksizem /.../«. ⁵³

Razočaranje nad vlogo bivše SLS je nato posebej kulminiralo leta 1937, ko je skupina somišljenikov nekdanje stranke ugotovila, da so ob ustanovitvi JRZ zagotavljali in obljubljali, da je to samo zunanja oblika, v kateri se bo znova poživila SLS in zopet nastopila za samostojnost in samovlado upravno enotne Slovenije. A realnost je bila skozi njihova očala povsem drugačna; v državi se je predvsem poostiril gospodarski, kulturni in prosvetni centralizem. Ideološka podstat bivše SLS je v letih pred vojno očitno že povsem prešla v domeno nazadnjaške katoliške desnice in se harmonizirala z oblastno nepomirljivostjo in aroganco, politično delovanje pa je bilo podrejeno taktično-oportunističnim ciljem. Za prvake katoliškega tabora je Beograd pač predstavljal bojišče, kjer se morejo izvojevati zmage. Končni cilj politike nekdanje SLS, kamor so se stekle vse njene idejne, državnopravne in zlasti strankarsko-politične opredelitve, je namreč bilo popolno obvladovanje Dravske banovine, čim širše kompetence njenega upravnega aparata, ustrezno zavarovane v urejeni in stabilni Kraljevini Jugoslaviji.⁵⁴

»Larifari« ali pot do pašaluka Slovenske ljudske stranke leta 1941

Konec leta 1937 je zunanjepolitični urednik Slovenca Alojzij Kuhar prosto-dušno priznal češkoslovaškemu diplomatu Josefu Körbelu, kako »imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd. Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek.«⁵⁵ Torej – po Kuharju – »mi«, pristaši bivše SLS, tukaj »delamo, kar hočemo«. Zelo podobno oceno je podal tudi prvak liberalcev Albert Kramer, ko je v proračunski razpravi v Senatu marca 1937 dejal, kako je »Slovenija danes nekaj 'corpus separatum', nekaj pašaluk«. Nizal je številne kulturnobojniške poteze bivše

---

⁵² Gašparič, Pod kraljevo diktaturo, str. 158–161.

⁵³ Slovenec, 3. 5. 1930, Korporacijski sistem.

⁵⁴ Gašparič, Pod kraljevo diktaturo, str. 160–205, 241–252.

⁵⁵ Archiv Ministerstva zahraničnych věcí, Politické zprávy – Jugoslávie – Bělehrad, 10. 12. 1937.

SLS, omenjal menjave uradništva, prestavljanje učiteljstva, kritiziral socialno politiko. Notranji minister Korošec je tedaj očitke zavrnil le z arogantnim »Larifari, vse je larifari!«⁵⁶

Prav ta »larifari« prvega moža SLS iskrivo, povedno in metaforično pojasnjuje naravo stranke in zaokroža pot, ki jo je prehodila od konca 19. stoletja. Pred drugo svetovno vojno, v zenitu njene politične moči, je bilo vse, kar je bilo »drugačno«, »larifari«. SLS na načelni ravni, skladno s svojimi idejno-političnimi izhodišči, ni bila pripravljena na resničen demokratičen kompromis, na iskreno kohabitacijo z »drugimi« in »drugačnimi«. Toda po drugi strani je stranka leta 1937 vztrajala v neljubi ji vladi, z nekom je vendarle sodelovala in iskala kompromis. Ravno tako je iskala koalicijski kompromis tudi v številni drugih primerih, v politični praksi je nedvomno preseгла ekskluzivistično držo in se odločala za kohabitacijo. A kakšna je bila ta kohabitacija?

V prvi vrsti velja opozoriti na to, da so vsakokratno politično kohabitiranje v precejšnji meri vodili pragmatično-oportunistični politični vzroki in ne dejanska želja po demokratičnem sobivanju različnih pogledov. Pravzaprav vsa slovenska politika, ne le SLS (in ne nazadnje po letu 1918 tudi drugi jugoslovanski politični akterji), ni ustvarjala okolja, ki bi omogočalo resnično demokratično sklepanje kompromisov. Prva Jugoslavija je obstala na »mrtvi točki«, četudi je vsem pomanjkljivostim navkljub za SLS vseskozi predstavljala najprimernejše okrilje političnega in nacionalnega življenja Slovencev. Z njo sicer številni niso bili zadovoljni, politika se je razhajala, mnogi politični programi in državno-pravni načrti iz tridesetih let – zlasti punktacije – pričajo o izrazitem odklanjanju take države, kot je bila, a hkrati kažejo na to, da je SLS vendarle aktivno iskala politične izhode, da je razmišljala le v jugoslovanskem okviru in v državo verjela, vanjo vlagala energijo. Pripravljena je bila na pragmatične kompromise in zaveznitva, pri čemer pa zavezniki niso prihajali iz domačega političnega okolja, marveč iz drugih delov države. In v tem je bistvo vse politike katoliške stranke. V primeru SLS tako lahko govorimo o »pragmatični kohabitaciji« s tistimi, ki bi stranki omogočili absolutno oblast v čim bolj avtonomni Sloveniji, kjer bi bila »iskrena demokratična kohabitacija« odveč.

---

⁵⁶ Slovenec, 24. 3. 1937, Proračun pred senatom.

Jure Gašparič

HONEST OR PRAGMATIC DEMOCRACY? SLOVENIAN PEOPLE'S PARTY
AND THE QUESTION OF POLITICAL COHABITATION

S u m m a r y

Even though the basic purpose of political parties was a ruthless struggle for power, »a fight for a complete monopoly or at least partial control of the government« (A. Ogris), we should nevertheless establish that the regular political life in the well-established democracies also called for making democratic compromises. Namely, the idea of the classic liberal parliamentarism, advancing to the continent from the West«. However, the ideological profile of the strongest Slovenian political party, Slovenian People's Party, and its basic outlook on the issues of the coexistence in the political space was based on the concept of total Christianity, stemming from the ideological landscape of the 19th century. This concept was also the only option for the Slovenian political Catholicism, which refused all other ideological-political viewpoints resolutely. It had a negative attitude towards liberalism, its eternal opponent since the times of the Austro-Hungarian Monarchy, as well as towards its »ideological descendant«, communism. It associated communism with fascism and Nazism, since all of these regimes supposedly created a »mechanical collectivistic man«. Therefore in principle the Slovenian People's Party was exceedingly exclusivist, while in practice it nevertheless worked with other parties and sought compromises. It decided for cohabitation. But what was this cohabitation like? Primarily attention should be brought to the fact that political cohabitation was largely pursued due to pragmatic and opportunistic political reasons, not by the actual desire for the democratic coexistence of different opinions. Actually all of the Slovenian politics, not only the Slovenian People's Party (including all other Yugoslav political actors after 1918), failed to establish an environment which would allow for the true democratic reaching of compromises. When the Slovenian People's Party was ready for pragmatic compromises and alliances, the allies never came from the Slovenian political environment, but from the other parts of the state. And this is the essence of the Catholic party politics. In the case of the Slovenian People's Party we can thus talk about the »pragmatic cohabitation« with those who could help this party attain absolute power in as autonomous a Slovenia as possible, where »honest democratic cohabitation« would no longer be necessary.